

Asia: VN/30101/2021

Lausuntopyyntö virkarikossäännösten uudistamista koskevista selvityksistä

Onko muutoksia tapahtunut siinä, missä laajuudessa rikosoikeudellinen virkavastuu on katsottava tarpeelliseksi?

Vastaus

Rikosoikeudellisen virkavastuusäntelyn toimivuus on merkityksellinen perustuslain 118 §:ssä säädetyn virkavastuun tosiasialliseksi toteuttamiseksi. Tästä syystä rikosoikeudellisen virkavastuun toteutumista on syytä seurata säännöllisesti.

Virkavastuusäntely on ollut jo pitkään aukkoinen, koska sääntelyssä ei ole huomioitu suoraan rikoslaissa julkisiin hallintotehtäviin liittyviä rikosoikeudellisen virkavastuun sääntelytarpeita, jotka perustuslakivaliokunta on nostanut esiin valtiosääntöisinä kysymyksinä säännöllisesti. Rikoslaki sääntelee vain osittain julkisiin hallintotehtäviin liittyvästä virkavastuusta. Horisontaalinen sääntelyratkaisu tältä osin on puuttunut voimassa olevan perustuslain ajan, joten sääntelyaukko on jouduttu ratkaisemaan tapauskohtaisesti erityislainsäädännössä, kun on säädetty julkisen hallintotehtävän antamisesta yksityiselle. Tältä osin kysymys on myös perustuslain 124 §:n sääntelyvaatimusten täyttymisestä. Erityislainsäädännössä rikosoikeudelliseen virkavastuuseen sitova sääntely on valitettavasti jäänyt informatiivisen viittaussäntelyn muotoon pääosin, joka puolestaan muodostaa julkisia hallintotehtävien hoitavien oikeusturvan kannalta ongelmallisen asetelman perustuslain 21 §:n kannalta katsottuna, mutta se on myös ongelma suhteessa perustuslain 8 §:ssä säädettyyn nähden. Sääntelyn epäselvyyttä ja ongelmallisuutta valtiosääntöisestäikin kuvaa myös arviomuistiossa esitetty arvelu viittaussäännösten ulottuvuudesta suhteessa virkarikossääntelyyn: "Erityisten virkavastuusäännösten muotoilussa ei tavallisesti ole otettu kantaa siihen, onko kyse laajasta vai suppeasta virkavastuusta. Käytännössä vastuun lienee katsottu olevan laajaa eli koskevan virkamiehen tapaan kaikkia virkarikossäännöksiä". Kaiken kaikkiaan nykyinen virkarikossääntely on valtiosääntöisesti ongelmallinen tältä osin ja tämä edellyttäisi pikaisia lainsäädännön uudistamistoimia tai pikemminkin tähän ongelmaan olisi pitänyt jo pari vuosikymmentä sitten tehdä horisontaaliset ja yhdenmukaiset sääntelyratkaisut.

Lisäksi merkittävä muutos on se, että julkisyhteisöissä virkasuhteita on muutettu työsuhteiksi, jolloin enää ei voida edes puhua poikkeuksena siitä, että työsuhteiset käyttävät julkista valtaa.

Esimerkkeinä voi mainita Kansaneläkelaitos, yliopistot ja Suomen Ortodoksinen kirkko. Sekä yliopistoissa että ortodoksessa kirkossa on ollut ongelmia sen tunnistamisessa, mikä katsotaan julkisen vallan käytöksi. Esimerkiksi verovarojen lainvastaista käyttöä ei ole pidetty virkevelvollisuuden rikkomisena, kun kirkkoherra on työsuhhteessa. Niin ikään neuvonnan antamista ei ole katsottu julkisen vallan käytöksi rikosoikeudellisesti, mutta vahingonkorvausoikeudellisesti toisinaan neuvonta on katsottu kuuluvan julkisen vallan käyttöön.

Toinen ongelma lienee siirtyminen entistä enemmän automaattiseen päätöksentekoon, jolloin voi olla vaikeaa osoittaa sitä, joka on vastuussa päätöksestä. Toisaalta automaattiseen päätöksentekoon liittyvää virkavastuusääntelyä on täsmennetty hallintolakiin ja tiedonhallintalakiin, mutta niissäkin on edelleen epätäsmällistä sääntelyä.

Har det skett ändringar i fråga om behovet av omfattningen av straffrättsligt tjänsteansvar?

Svaran

-

Tuleeko rikosoikeudellisessa virkavastuussa säilyttää laaja ja suppea virkavastuu, vai tuleeko virkavastuun eri henkilöryhmissä olla yhtä laajaa?

Vastaus

Arviomuistiossa esitettyä kantaa, jonka mukaan kaikki julkisyhteisöjen työntekijät siirrettäisiin rikosoikeudellisen virkavastuun piiriin on kannatettava. Tätä on perusteltu hyvin arviomuistiossa. Emme näe aiheelliseksi toistaa siinä esitettyä.

Bör inom straffrättsligt tjänsteansvar bibehållas brett och snävt tjänsteansvar eller bör tjänsteansvaret i olika persongrupper vara lika omfattande?

Svaran

-

Tuleeko rikosoikeudellisen virkavastuun aineellisena keskeisperusteena julkisen vallan käyttämisen (RL 40:11 5 kohta) sijaan olla julkisen hallintotehtävän/julkisen tehtävän hoitaminen?

Vastaus

Perusteltua olisi sitoa virkavastuu julkisen hallintotehtävän hoitamiseen, mutta ongelmana on se, että julkisen hallintotehtävän sisältö elää niin ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisukäytännön kuin perustuslakivaliokunnan lausuntojenkin perusteella. Julkinen tehtävä on liian laaja käsitteeltään sekä merkityssisällöltään. Arviomuistiossa on perusteltu oivallisesti julkisen vallan käytön kriteerin korvaamista julkisen hallintotehtävän hoitamisella. Määritelmä koskee siis muita kuin julkisyhteisössä toimivia. Julkisyhteisön työntekijät tulisivat jo pääsäännön mukaan virkavastuun

piiriin palvelussuhdelaadusta riippumatta. Virkamieshallintoon kiinnittyvä julkisen vallan käyttö on menettänyt merkityksensä muissa kuin merkittävää julkista valtaa käyttävissä tehtävissä. Julkisyhteisöjen palvelussuhteiden muuttuminen yhä enemmän työsopimussuhteisiksi ja julkisten hallintotehtävien antaminen yhä laajemmin yksityisille on tosiasiaa jo romuttanut perinteisen ja joissakin piireissä edelleen vahvasti vaikuttavan virkamieshallinnolle kuuluvan julkisen vallan käytön ajatuksen

Bör den materiella centralgrunden för det straffrättsliga tjänsteansvaret i stället för utövning av offentlig makt (SL 40:11 5 punkten) vara skötseln av offentlig förvaltningsuppgift/offentligt uppdrag?

Svaran

-

Huomioita rikosoikeudellisen virkavastuun henkilöryhmistä?

Vastaus

Rikoslaisia määriteltävät henkilöryhmät tulisi määritellä siten, että henkilö pystyy tunnistamaan ennalta toimivansa jossakin tietyssä tehtävässä, jossa hän on rikosoikeudellisessa virkavastuussa. Nyt julkista valtaa käyttävän henkilön määritelmä on esimerkiksi sellainen, joka aiheuttaa tulkinnallisuutta siitä, milloin julkisyhteisössä työskentelevä tekee tehtäviä, jolloin hänen asemansa on julkista valtaa käyttävä henkilö ja siten hän on laajemmassa rikosoikeudellisessa vastuussa toimistaan kuin muutoin.

Observationer gällande persongrupperna av straffrättsligt tjänsteansvar?

Vastaus

-

Voitaisiinko rikosoikeudellisen virkavastuusäntelyn rakennetta kehittää huomioon ottaen rikosoikeudellinen laillisuusperiaate?

Vastaus

Laillisuusperiaatteen näkökulmasta on syytä sitoa rikosvastuu virkatoiminnassa noudatettavien säännösten ja määräysten rikkomiseen. Muu tapa määritellä voisi johtaa ristiriitaan laillisuusperiaatteen kanssa. Kyseessä on blanko-sääntely, joka on rikoslaisissa yleisesti käytetty sääntelymal

Kuitenkin voidaan todeta, että hallinnon yleislait on pääosiltaan jätetty niin yleiselle tasolle, ettei niistä voida kohdentaa konkreettisia virkamiehille kuuluvia virkavelvollisuuksia kuin ainoastaan muutaman säännöksen osalta. Tämä puolestaan jättää vastuuta viranomaisorganisaatioille, miten ne kohdentavat yleislakien vastuut ja velvollisuudet virkakuntaan tai julkisyhteisöjen työntekijöille. Virkarikossäntelyn lisäksi tulisi analysoida jatkossa myös yleislakien aukkoisuus, joka johtaa siihen, ettei lainsäädäntöä noudateta tarkoin, kuten perustuslain 2 §:n 3 momentti edellyttää.

Laillisuusperiaatteen kannalta hallinnon yleislakien väljyys ja tulkinnanvaraisuus ovat selviä ongelmia. Erityisesti tämä ilmenee julkisuuslain sääntelyn noudattamatta jättämisestä, joka puolestaan näkyy niin ylimpien laillisuusvalvojen runsaina julkisuuslain vastaisia menettelyjä esiin nostaviin kanteluratkaisuissa sekä runsaassa hallinto-oikeuksien oikeuskäytännössä. Kysymys on myös virkavastuusääntelyn uskottavuudesta suhteessa perustuslain 118 §:ssä säädettyyn nähden.

Kan strukturen hos den straffrättsliga tjänsteansvarsregleringen utvecklas under beaktande av den straffrättsliga legalitetsprincipen?

Svaran

-

Näkemyksenne rikoslain ulkopuolisista rikosoikeudellista virkavastuuta koskevista säännöksistä?

Vastaus

Rikosoikeudellinen virkavastuu pitää määritellä rikoslaissa. Oikea käyttäytymisen malli on rikoslain ulkopuolella ja rikoslaissa on määritelty se, millä edellytyksillä poikkeaminen virkavelvollisuutta määrittelevistä käyttäytymisnormeista voi johtaa rikosvastuuseen.

Kuitenkin rikosoikeudelliseen virkavastuuseen vaikuttavat ne säännökset, jotka muodostavat virkamiehille ja muille velvoitetuille virkavelvollisuuksia. Rikoslain ja keskeisen virkatoiminnassa noudatettavan sääntelyn välille tulisi löytää selkeämpi ja perustellumpi yhteys sekä huolehtia siitä, että virkavelvollisuudet voidaan todeta laista, asetuksista tai määräyksistä. Näistä viimeisin on myös tulkinnallisista, mitä näillä määräyksillä tarkoitetaan erityisesti toiminnassa, joka on annettu suoraan lailla yksityisen julkiseksi hallintotehtäväksi.

Er åsikt om de straffrättsliga tjänsteansvarsreglerna utanför strafflagen?

Vastaus

-

Mahdollisia kehittämistarpeita rikoslain yksittäisissä virkarikossäännöksissä?

Vastaus

Lahjusrikossäännöksissä olisi tarkentamisen varaa. Tässä esimerkkejä, miten niitä voisi yksinkertaistaa. Lista on näin täsmällinen siksi, että viimeistelen parhaillaan selvitystäni lahjusrikoksista painokuntoon.

Vaihtoehto 1:

Lahjuksen ottaminen

Jos virkamies (poist: toiminnastaan palvelussuhteessa) itselleen tai toiselle

1) pyytää lahjan tai muun oikeudettoman edun taikka tekee muutoin aloitteen sellaisen edun saamiseksi,

2) ottaa vastaan lahjan tai muun edun, jolla vaikutetaan tai pyritään vaikuttamaan taikka joka on omiaan vaikuttamaan hänen toimintaansa palvelussuhteessa, taikka

3) hyväksyy 2 kohdassa tarkoitetun lahjan tai edun tai lupauksen tai tarjouksen siitä,

hänet on tuomittava lahjuksen ottamisesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Virkamies on tuomittava lahjuksen ottamisesta myös, jos hän (poist:toiminnastaan palvelussuhteessa) hyväksyy 1 momentin 2 kohdassa tarkoitetun lahjan tai muun edun antamisen toiselle taikka lupauksen tai tarjouksen siitä.

Virkamies voidaan tuomita myös viralta pantavaksi, jos rikos osoittaa hänet ilmeisen sopimattomaksi tehtäväänsä.

Vaihtoehto 2 (Ruotsin ja Norjan malli):

Lahjuksen ottaminen

Jos virkamies toiminnastaan palvelussuhteessa itselleen tai toiselle

1) pyytää lahjan tai muun oikeudettoman edun taikka tekee muutoin aloitteen sellaisen edun saamiseksi,

2) ottaa vastaan lahjan tai muun oikeudettoman edun (poist: jolla vaikutetaan tai pyritään vaikuttamaan taikka joka on omiaan vaikuttamaan hänen toimintaansa palvelussuhteessa) taikka

3) hyväksyy 2 kohdassa tarkoitetun lahjan tai edun tai lupauksen tai tarjouksen siitä,

hänet on tuomittava lahjuksen ottamisesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Virkamies on tuomittava lahjuksen ottamisesta myös, jos hän toiminnastaan palvelussuhteessa hyväksyy 1 momentin 2 kohdassa tarkoitetun lahjan tai muun edun antamisen toiselle taikka lupauksen tai tarjouksen siitä.

Virkamies voidaan tuomita myös viralta pantavaksi, jos rikos osoittaa hänet ilmeisen sopimattomaksi tehtäväänsä.

Vaihtoehto 3

Lahjuksen antaminen

Joka virkamiehelle lupaa, tarjoaa tai antaa (poist:hänen toiminnastaan palvelussuhteessa) hänelle tai toiselle tarkoitetun lahjan tai muun edun, jolla vaikutetaan tai pyritään vaikuttamaan taikka joka on omiaan vaikuttamaan virkamiehen toimintaan palvelussuhteessa, on tuomittava lahjuksen antamisesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Lahjuksen antamisesta tuomitaan myös se, joka (poist:virkamiehen toiminnasta palvelussuhteessa) lupaa, tarjoaa tai antaa 1 momentissa tarkoitetun lahjan tai edun toiselle.

Vaihtoehto 4 (Ruotsin ja Norjan malli)

Lahjuksen antaminen

Joka virkamiehelle lupaa, tarjoaa tai antaa hänen toiminnastaan palvelussuhteessa hänelle tai toiselle tarkoitetun lahjan tai muun oikeudettoman edun, (poist: jolla vaikutetaan tai pyritään vaikuttamaan taikka joka on omiaan vaikuttamaan virkamiehen toimintaan palvelussuhteessa), on tuomittava lahjuksen antamisesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Lahjuksen antamisesta tuomitaan myös se, joka virkamiehen toiminnasta palvelussuhteessa lupaa, tarjoaa tai antaa 1 momentissa tarkoitetun lahjan tai edun toiselle.

Lahjusrikkomus

Jos virkamies itselleen tai toiselle

1) pyytää lahjan tai muun oikeudettoman edun taikka tekee muutoin aloitteen sellaisen edun saamiseksi taikka

2) ottaa vastaan tai hyväksyy lahjan tai muun edun taikka hyväksyy sitä koskevan lupauksen tai tarjouksen

(Poist: siten, että menettely on omiaan heikentämään luottamusta viranomaistoiminnan tasapuolisuuteen), hänet on tuomittava, jollei tekoa ole rangaistava lahjuksen ottamisena tai törkeänä lahjuksen ottamisena, lahjusrikkomuksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.

Eventuella utvecklingsbehov beträffande strafflagens enskilda bestämmelser om tjänstebrott?

Svaran

-

Mahdollisia kehittämistarpeita virkarikosten seuraamuksissa?

Vastaus

Ei ole kehittämisehdotusta seuraamuspuolelle. Toki harkita voi, pitäisikö seuraamuksena olla myös julkisyhteisön työsuhteissa mahdollisuus määrätä toimi päättyväksi. Sopimusoikeudellisesti tämä on pulmallista, koska näin puututaan työnantajan ja työntekijän väliseen sopimukseen. Toisaalta sopimuspalkkaisia virkamiehiäkin voidaan panna viralta.

Aiheellista olisi myös pohtia tilanteita, joissa julkisyhteisö on rikkonut lakia, mutta lain rikkojaa ei voida julkisyhteisöstä osoittaa tai vastuu kohdentuu usealle henkilölle siten, että kukin teko yksittäin

jää vähäiseksi, vaikka kokonaisuudessa teko voisi olla esimerkiksi asianomistajalle merkityksellinen. Ennalta estävänä voitaisiin ajatella mallia, jossa virkarikosten ohella olisi myös julkisyhteisöjä koskeva hallinnollinen seuraamusmaksujärjestelmä, joka korostaisi nimenomaan viranomaisen vastuuta huolehtia lain tarkasta noudattamisesta sekä vahvistaisi virkavastuun tosiasiallista toteutumista.

Eventuella utvecklingsbehov i fråga om påföljderna för tjänstebrott?

Svaran

-

Arvionne arviomuistiossa esitetyistä ehdotuksista?

Vastaus

Arviomuistiossa esitetyt lain muutosehdotukset ovat lähtökohtaisesti kelvollisia jatkokäsittelyn pohjaksi. Korostamme, että rikosvastuu pitää jatkossakin ulottaa virkavelvollisuuden rikkomisena tuottamukselliseen (huolimattomaan) menettelyyn. On syytä kannustaa virkamiehiä huolelliseen virkavelvollisuuksiensa hoitamiseen myös rikosvastuun uhalla. Rikosvastuun ulottaminen vain tahalliseen toimintaan rajoittaisi rikosvastuusta rajusti ja aiheuttaisi sitä paitsi melkoisia näyttöongelmia. Miten syyttäjä voisi näyttää toteen, että virkamies piti virkaan liittyvän toimen lainvastaisuutta vähintään varsin todennäköisenä? Tuottamusvastuu on rikoslaissa aika kattavasti säädetty rikosvastuun muoto. Tuottamuksen rajaaminen voisi olla myös perustuslain 118 §:n suhteen ongelmallinen. Jos tällaiseen järjestelmään mentäisi, tulisi vähäisemmistä teoista olla jokin tosiasiallinen hallinnollinen seuraamus muukin kuin huomautus tai varoitus.

Er bedömning om förslagen i promemorian?

Svaran

-

Arvionne selvityksessä esitetyistä ehdotuksista?

Vastaus

Selvityksessä esitettyihin ehdotuksiin liittyy ongelmia. Ensinnäkään hallintoa ja hallintolainkäyttöä ei tule sekoittaa keskenään. Hallintolainkäyttöön ei sovellu mitenkään se, että kumotessaan valituksen perusteella hallintopäätöksen hallinto-oikeus alkaisi määrätä seuraamuksista. Tosin julkisia hankintoja koskevat asiat käsitellään markkinaoikeudessa hallintolainkäyttöasioina ja niissä myös seuraamusjärjestelmä on käytössä. Siten ajatus ei ole prosessioikeudellisesti vieras ajatus, mutta tämä edellyttäisi lisäselvityksiä, jos järjestelmää haluttaisiin laajentaa.

Velvollisuus ilmoittaa mahdollisesta rikoksesta poliisille ei sovellu riippumattomalle tuomioistuimelle. Hallinto-oikeus ei voi ottaa kantaa edes siihen, onko tapauksessa syytä epäillä rikosta. Rikosilmoituksen tekeminen on jätettävä hallintoviranomaiselle, jonka velvollisuutena tulisi olla nykyistä selvemmin ryhtymään toimenpiteisiin tilanteissa, joissa hallintotuomioistuin on kumonnut hallintoviranomaisen päätöksen selvästi lainvastaisena. Tältä osin sääntelyä olisi syytä

täsmentää. Säätelämättömässä tilassa hallintoviranomaiset ovat passiivisia tekemään tätä oikeudellista harkintaa virkavastuun toteuttamiseksi mainitussa tilanteessa.

Selvityshenkilön mukaan pelkän esimiesaseman tulisi olla rikosvastuun perusteena. Esitys on rikosoikeuden peruseriaatteiden vastainen. Rikosvastuu ei voi perustua vain asemaan. Rikosvastuun edellytyksenä voi olla valvonnan laiminlyönti tai jopa laiminlyönti toimintaan liittyvien riskien kartoittamisen. Joka tapauksessa rikosvastuu voi perustua vain tahalliseen tai tuottamukselliseen virkavelvollisuuden rikkomiseen. Ongelmatiikka liittyy valvontavastuuta koskevan sääntelyn epätäsmällisyyteen ja epäsymmetriaankin. Näitä seikkoja olisi syytä käydä läpi muutenkin kuin rikoslain virkarikossäännösten osalta. Kysymys on perustuslain 118 §:n täytäntöönpanon tosiasiallisesta toimivuudesta.

Laillisuusvalvojille ei pidä antaa oikeutta sanktioiden määräämiseen. Laillisuusvalvojat ovat osa hallintoa. On syytä pidättää oikeus sanktioiden määräämiseen riippumattomille tuomioistuimille. Toisaalta laillisuusvalvojilla on mahdollisuus saattaa kanteluasiamyös rikosprosessiin. Näin kuitenkin tehdään varsin harvoin, mikä omalta osaltaan myös syö laillisuusvalvontajärjestelmän uskottavuutta. Laillisuusvalvontajärjestelmä ei luo riittävää ennalta estävää vaikutusta virkatoimintaan siten, että perustuslain 2 §:n 3 momentin toteutuminen käytännössä myös toteutuisi.

Virkamiesoikeudellinen kurinpitomenettely voisi olla hyvä vaihtoehto käsitellä tapauksia, jotka eivät täyty rikosvastuun edellytykset. Kurinpitomenettelyyn soveltuvat myös vähäiset virkavelvollisuuden rikkomiset. Kuitenkin kurinpitomenettelyä koskeva sääntely on käytössä ainoastaan valtion virkamiehiä koskien. Tätä tulisi laajentaa koskemaan kaikkia niitä henkilöitä, jotka hoitavat julkisia hallintotehtäviä ja toimintaa kuuluu perustuslain 2 §:n 3 momentin alaan. Nyt käytännössä tämä hallinnollinen virkavastuujärjestelmä ei toimi kuin vain tietyissä virkamiesryhmissä. Suurin osa jää sen ulkopuolelle.

Yhtenä vaihtoehtona on esitetty, että luottamushenkilö voitaisiin erottaa toimestaan virkarikoksen takia. Tämähän on mahdollista jo nykyisinkin (kuntalain 86.2 §), toisin vain jos tuomio on vankeutta vähintään 6 kuukautta. Olisi syytä harkita, että tahallinen virkarikos olisi erottamisperuste myös silloin, kun rangaistuksena on sakko. Luottamustoimesta erottamisen perusteena tulee olla lainvoimainen rikostuomio. Valtuuston oikeus päättää erottamisesta on tosin ongelmallinen sikäli, että virkarikokseen liittyvästä viraltapanosta päättää tuomioistuin. Ehkä viisainta olisi pitäytyä nykyisessä sääntelyssä.

Ilmoituskynnyksen alentaminen on syytä epäillä – tasolle voisi olla perusteltua. Viranomaisten tulisi siis ilmoittaa asia poliisille aina, jos virkamiestä on syytä epäillä virkavelvollisuuden rikkomisesta.

Tilastoinnin johdonmukaisuuden kehittämistä kannatamme.

Tuomioistuimille ei voida laatia mitään standardituomion mallia. Tuomioistuimet ovat toiminnassaan itsenäisiä. Koulutuksessa voidaan toki pohtia tuomioiden perustelujen kehittämistä, mutta mitään tuomion laatimisen kaavaa ei voida normatiivisella tasolla säätää.

Er bedömning om förslagen i utredningen?

Svaran

-

Muita huomioita

Vastaus

Pidämme tärkeänä, että oikeusministeriö ryhtyy pikaisesti toimenpiteisiin laajemman arvion tekemiseksi perustuslain 118 §:n noudattamiseen vaikuttavan sääntelyn toimivuudesta. Tätä on tehty tähän mennessä osittain nyt lausuttavana olevassa selvityksessä, mutta myös aiemmin osittain kuvailevalle ja oikeusverteilevalle tasolle jääneessä valtioneuvoston TEAS-hankkeena toteutetussa selvityksessä (Virkavastuu julkishallinnon muuttuvassa toimintaympäristössä).

Övriga synpunkter

Svaran

-

Tomi Voutilainen
Itä-Suomen oikeustieteiden laitoksen johdolta toimeksisaaneina professori
(emeritus) Matti Tolvanen ja professori Tomi Voutilainen